

Kanalintujen pesätuhojen aiheuttajat tulisi selvittää

Pentti Valkeajärvi, Lauri Ijäs ja Osmo Rätti

Kanalintujen kannanvaihteluissa pesintämenestys on keskeinen. Pesien ja poikueiden menetykset heijastuvat välittömästi syksyn kantaan. Vuodesta toiseen riittää ihmettelemistä, mikä pesät hävittää, mikä tappaa pienet poikaset? Vaikka kylmät säät ja tapaturmatkin koettelevat poikasia elämän alkutaipaleella, pienpetomme kuitenkin vastannevat pääosin pesintä- ja poikasvaiheen tappioista. Emme kuitenkaan pysty laittamaan petoja pahemmuusjärjestykseen. Nisäkäspedot ja varislinnut, siinä ryhmät, joita tarkemmin emme voi pesärosvoa yleensä nimetä. Kentällä tätä tietoa kuitenkin kaivataan. Kohteen täsmentyessä pienpetojen metsästäminenkin saisi luultavasti uutta vauhtia.

Kokonaispetopaine kasvanut

Pienpetojen taholta tuleva kokonaspetopaine syötävään riistaan on eittämättä lisääntynyt viime vuosikymmeninä. Riistan jäljille -kirjan kanta- ja saalisarvioita tarkastelemalla havaitaan pienpetokantojen kaksinkertaistuneen 1970-luvulta 1990-luvulle pääosin tulokaspetojen ansiosta (kuva 1). Saalismäärissä on tapahtunut peräti kahdeksankertainen kokonaiskasvu (kuva 2). Vaikka varsinkin kanta-arviot ovat karkeita, kuten artikkelien kirjoittajat muistuttavat, ja eri petojen haitta kanalinnuille kovin erilainen, kehityssuunta on selvä. Vahvistunutta korppikantaakaan ei sovi unohtaa eteläisessä Suomessa. Kun lisätään vielä metsien pirstoutumisen heijastumat nisäkäspeto/myyräkantoihin ja ihmisten lisääntynyt häirintä metsissä, ei parin vuosikymmenen alamäen syitä kannoissa tarvitse ihmetellä. Pientä valoakin on näköpiirissä, sillä muutaman vuosikymmenten takaiset laajat hakkuualat ovat saavuttamassa metsometsänkin mitat. Kanalintujen hyvinvoinnin edellytyksenä on viihtyisä elinympäristö.

Kanalintujen pesintämenestystä on tutkittu muutamalla alueella maassamme. Radiolähettimet ovat mahdollistaneet monipuolisen tiedonsaannin. Pesätappioista on kirjattu paljonkin tietoja näissä tutkimuksissa, mutta vahingon aiheuttajaa ei ole juuri lajilleen voitu osoittaa. Arto Marjakankaan tutkimukset Oulun seudulla osoittivat teeren pesistä tuhoutuvan kaiken kaikkiaan 25 %. Harto Lindénin analysoiman pesäkorttiaineiston tulos oli noin 29 % tai 40 % vuosista riippuen. Omissa tutkimuksissamme Petäjävedellä teeren pesistä tuhoutui vuosina 1988-1997 keskimäärin 33 %. Ruotsissa ja Norjassa kanalintujen pesätuhot ovat olleet keskimäärin vielä suurempia kuin meillä; ajoittain jopa yli puolet pesistä on tuhoutunut.

Radioteerien pesätuhojen aiheuttajaksi olemme Petäjävedellä arvioineet yhdeksässä tapauksessa kymmenestä nisäkäspedon. Todennäköisimmin munat on rosvonnut kettu, supikoiria, mäyrä tai näätä, alueen yleisimmät pienpedot. Myös muualla tehdyissä tutkimuksissa valtaosa pesätuhoista on arvioitu nisäkäspetojen aiheuttamiksi. Ryöstön jäljiltä lähes aina kaikki munat ovat hävinneet.

Pesä- ja poikastuhot vaihtelevat vuosittain

Tutkimusalueellamme teerikannan kehitystä on seurattu yli 25 vuotta mittarina ruokintapaikan teeriparven koko. Vuodesta 1980 lähtien teerikanta on ollut laskusuunnassa. Kannanvaihtelu on ollut

vähäistä, ja nousukaudet ovat jääneet vuoden kahden hyppäyksiksi. Kanalintukannoille tyypillisestä jaksottaisuudesta ei ole ollut tietoaakaan.

Radioteerillä pesätuhojen suuruus on vaihdellut vuosien välillä melko tavalla. Suurimmillaan pesistä on tuhoutunut 57 % ja pienimmillään 14 %. Kuten odotettua suurimmat pesätuhot ovat edeltäneet kannan aallonpohjaa ja pienimmät ovat osuneet nousuvaiheeseen. Vuosittain seurannassa ollut teerimäärä, kymmenkunta lintua, on aineistona pieni, mutta tulokset ovat hyvinkin suuntaa antava.

Kaksi kolmasosaa (62 %) keväällä elossa olleista teeristämme on keskimäärin jäänyt ilman poikuetta joko kuoleman, pesän tuhoutumisen tai poikasten menetyksen vuoksi. Vain 38 %:lla naaraista on ollut poikasia mukanaan elokuussa (kuva 3). Syksyn kannasta poikueellisia on ollut sentään 52 %. Näiden tunnuslukujen valossa teerikannan säilyminen heikkona ei enää ihmetytä.

Poikasaika parin ensimmäisen viikon aikana on herkkää vaihetta. Poikaset ovat lentokyvyttöminä helppoa saalista nisäkäspedoille. Sinä aikana olemme havainneet noin 60 %:a poikasista menehtyvän syystä tai toisesta. Norjalaiset tutkijat ovat osoittaneet koirilla tehdyissä kokeissa, että nisäkäspedit haistavat poikueen kymmenien metrien päästä, mutta hautovan emon vasta aivan vierestä. Mitä pirstoutuneempaa seutu on, sitä pienempi on poikueen optimaalinen elinympäristö, ja poikue on siten varsin helposti löydettävissä. Petolinnut astunevat kuvaan merkittävämmiin myöhemmin kesällä.

Kanahaukan vaikutus pienempi kuin muiden pienpetojen

Munia kylmenee jonkin verran emolinnun kuoleman vuoksi. Emolintuja menehtyy eniten soidin- ja muninta-aikana. Haudonnan alettua niiden havaittavuus selvästi vähenee. Tutkimusalueellamme aikuisista naarasteeristä on kuollut touko-heinäkuussa keskimäärin 27 % jakson alussa elossa olevista linnuista. Vuosien välinen vaihtelu on ollut 13-54 %. Suurimmat aikuistappiot todettiin kannan nousuvaiheessa ja sen aikana. Vuonna 1990 teerikanta nousi alueella ruokintapaikan parvikoolla mitattuna, vaikka teerikanoista kuoli yli puolet. Menetykset kompensoituivat keskimääräistä alhaisempina pesätappioina ja poikueellisten naaraiden suurena osuutena.

Mielenkiintoista on havaita, että nämä pääosin kanahaukan aiheuttamat tappiot painottuvat kuin metsästäjän oppikirjasta, kannan nousuvaiheeseen. Laskuvaiheessa ja aallonpohjassa kanahaukkojen saalistus teeriin vähenee ja haukkojen poikastuotonkin on todettu selvästi pienentyneen tässä tilanteessa.

Emolintuihin sekä toisaalta pesiin ja poikasiin kohdistuneiden tappioiden merkitystä voidaan teoretisoida seuraavasti. Jos oletetaan, että kymmenen tarkkailuvuotemme aikana haukan aiheuttamia tuhoja ei olisi ollut lainkaan, mutta pesä- ja poikastappiot olisivat olleet normaalit, niin teerien poikastuotto olisi ollut syksyllä keskimäärin 36 % toteutunutta suurempi. Jos vastaavasti pesä- ja poikastappiot oletetaan nollaksi poikastuotto olisi ollut seitsemän kertaa toteutunutta suurempi. Niinpä suurikaan kanahaukan saalistus ei vaikuta yhtä paljon lopputulokseen kuin pesintämenestys, vaikka teerenraadon löytyminen kovasti harmittaakin metsämiestä. Lieviä poikastappioita on jostakin syystä helpompi hyväksyä.

Supikoira otti teeren pesästä

Nisäkäspedit saavat todennäköisesti harvemmin hautovan emolinnun pesältä kiinni. Varsinkaan kömpelön oloisen supikoiran mahdollisuuksiin moni ei usko. Pari vuotta sitten saimme kuitenkin todeta, ettei supikoira pelkästään sammakoilla elä. Teeriseurantaamme suorittaneet miehet yllättivät sen itse teossa. Se oli vastikään tappanut hautovan radioteeren, jota se oli syömässä pesällä. Päätä oli vasta järsitty. Munat olivat koskemattomina pesässä.

Hautova teerikana on tunnetusti sitkeä makaamaan muniensa päällä. Pakoetäisyys on ihmisen tullessa korkeintaan pari metriä. Norjalaisen tutkimuksen mukaan hautova teeri pakenee koiran edestä runsaan metrin päästä, joten supikoirat ja ketut saattavat päästä joskus liiankin lähelle. Harvinainen tapaus, mutta kuitenkin osa pesätuhojen kirjoa.

Muniakin voidaan merkitä radiolähettimillä

Pesätuhojen aiheuttajia ei ole meillä tosissaan yritetty selvittää lajitasolle asti. Asia on siinä määrin vaivannut Keski-Suomen miehiä, että jotakin on haluttu tehdä asian edistämiseksi. Parin viime vuoden aikana olemme tehneet Petäjävedellä alustavia tutkimuksia aiheesta. Vähäisillä resursseilla olemme kokeilleet muutamia menetelmiä ja halunneet samalla korostaa asian tärkeyttä. Kokemuksia on saatu keinopesistä, radiomunalla varustetuista pesistä ja pesien kameravalvonnasta. Toimintaa ovat tukeneet Petäjäveden riistanhoitoyhdistys, Jyväskylän seudun riistanhoitoyhdistys ja Keski-Suomen riistanhoitopiiri. Tietotaitoa on saatu Riista- ja kalatalouden tutkimuslaitokselta, Arktiselta keskukselta ja Jyväskylän yliopistolta.

Radiomunina käytimme ruskeaksi värjättyjä, parafiinilla täytettyjä kananmunia, joiden sisällä oli pieni radiolähetin. Pesätuhon sattuessa tavoitteena oli etsiä muna, jos se ei ollut pesässä, ja päätellä siihen tulleista jäljistä tuhon aiheuttaja. Teerenpesiä saatiin tietoon merkitsemällä naarasteeriä radiolähettimillä talvella 1998 sekä kyselemällä metsäammattimiehiltä. Yksi radiomunia sijoitettiin 10 teerenpesään ja yhteen metson pesään.

Haudonta-aikana tuhoutui vain yksi pesä yhdestätoista, mikä on harvinaisen vähän. Teerikannalle se oli tietysti hyvä asia, mutta tutkimuksen kannalta vähän harmillista. Tuhoutuneesta pesästä olivat kaikki munat hävinneet totuttuun tapaan. Radiomuna löytyi ponnekkaan etsiskelyn jälkeen melko ehjänä vajaan sadan metrin päästä pesästä sammalten alta. Muna oli lähes ehjä, eikä tunnistettavia hampaanjälkiä näkynyt. Mikä pikkupeto pesän oli tyhjentänyt?

Näädän ainakin tiedetään piilottavan kanalintujen munia, joita se sitten kaivaa talvella hangen alta ravinnokseen. Kaarina Kauhalan mukaan koiraeläimet kuten kettu ja supikoira luultavasti syövät munat useimmiten jo pesällä. Jos niiden oma pesä kuitenkin on lähellä, ne mahdollisesti kantavat munia myös pennuilleen. Varislinnuista ainakin närhi vie munia pesistä kokonaisina kätkeäkseen ne lähistölle. Siitä on Koivusen Heikillä omakohtaisia havaintoja Evon riistantutkimusaseman maastossa. Heikki pystyi läheltä seuraamaan, kuinka närhi tyhjensi teerenpesää muna kerrallaan kantaen ne kynsissään johonkin lähi maastoon. Mahtaako metsonmuna pysyä närhin kynsissä, siitä ei taida olla tietoa. Mahdollisia syitä munien häviämiseen pesistä on siis monia, eikä hävinneitä munia suinkaan aina voida panna nisäkäspetojen tiliin.

Oikeiden pesien lisäksi kokeilimme keinopesiä, joissa käytimme teerenmunia. Ne oli saatu pesistä, joiden emo oli menehtynyt. Kuhunkin viiteen pesään laitettiin muutama teerenmuna sekä yksi radiomuna. Pesät saivat olla koskemattomina avoimella paikalla kolmisen viikkoa. Lopulta pesistä tuhoutui kaksi (40 %) todennäköisesti nisäkäspedon tekosena, sillä oikeista munista oli jäljellä vain pieniä kuorenpalasia. Radiomuniakin oli selvästi pureskeltu, mutta pedon tunnistaminen hampaanjäljistä osoittautui arvailuksi. Jatkuvat sateet sotkivat jäljet hiekasta pesien ympäriltä, eikä sitäkään kautta saatu tarkempaa tietoa pesärosvosta.

Keinopesä ei vastaa luonnollista tilannetta. Vaikka meidän kokeessa nisäkäspeto ilmeisesti tuhosikin pesät, varislintujen vaikutus korostuu helposti avoimissa ja melko hajuttomissa keinopesissä. Närhi on tällaisissa kokeissa saanut ehkä tarpeettomankin kovan pesärosvon leiman.

Positiivista radiomunakokeissa oli se, että ylimääräinen muna (jossa lyhyt annenni) ei näyttänyt haittaavan hautovaa naarasta. Lajitasolle pesärosvon tunnistaminen ei tälläkään menetelmällä ole helppoa.

Kameravalvonta pesille

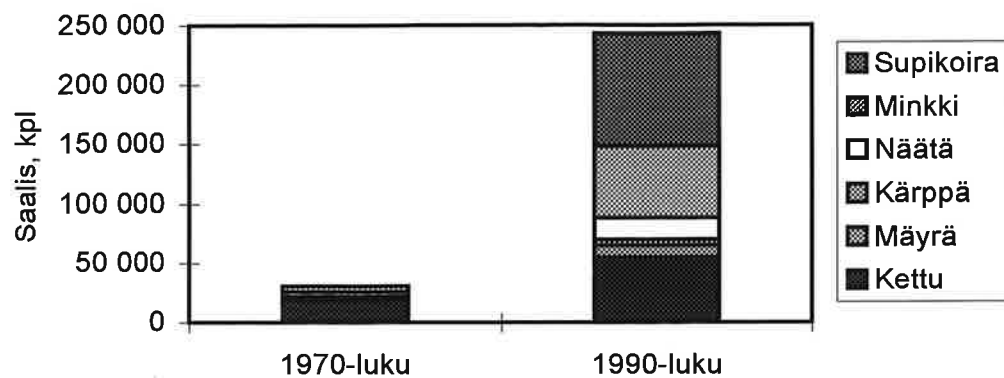
Kameravalvonnalla pesien ryöstäjät voitaisiin selvittää. Valmiita kaupallisia laitteita on olemassa, ja ainahan voi räätälöidä omiin tarpeisiin sopivan. Koska näille laitteistoille kertyy hintaa useita tuhansia markkoja, rakennutimme kesällä 1999 halvemman laitteiston käytetystä kaitafilmikamerasta. Kameran lisäksi tarvitsimme liiketunnistimen (IR-tutka), laukaisulaitteen ja virtalähteen. Tavalliseen kameraan verrattuna kaitafilmillä riittää ruutuja varsin pitkään ilman huoltokäyntiä.

Kameramme otti kahden sekunnin pätkiä, kun liikettä ilmeni. Laitteisto oli asemassa teerenpesällä, pyynpesällä ja keinopesällä. Liiketunnistin asetettiin vajaan kahden metrin päähän pesästä, kamera ja akku noin viiden metrin päähän pesästä. Laitteet pyrittiin maastouttamaan, ja ne myös peitettiin sateen varalta.

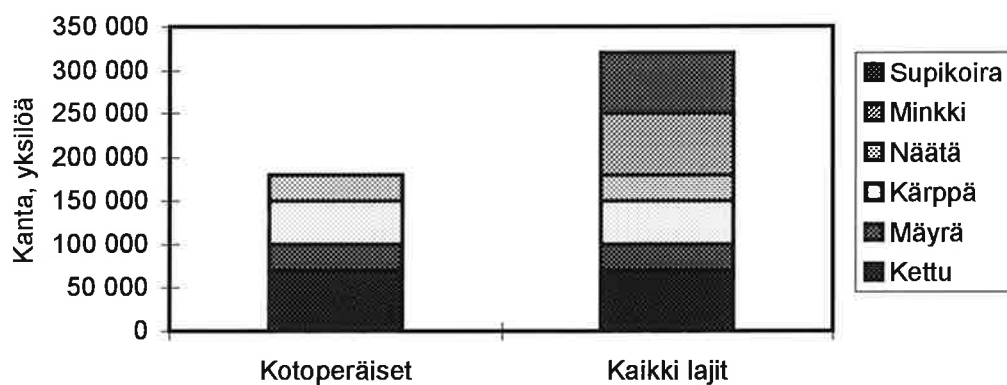
Pesintämenestys oli Keski-Suomessa tunnetusti hyvä viime kesänä. Niinpä mikään kyseisistä pesistä ei tuhoutunut. Kameran toimivuutta ei siten saatu testattua tosi tilanteessa. Kamera oli teerenpesällä puolitoista viikkoa. Pyynpesällä kamera ehti olla muutaman päivän, kunnes munat kuoriutuivat. Keinopesällä kamera oli lähes kuukauden. Vasta kameran poistamisen jälkeen pesä tuhoutui arviolta nisäkäspedon tekosena.

Ongelmitta kokeilu ei sujunut. Ajoittain tuuli heilutti pensaikkoa, ja sai kameran laukeamaan yhtenä. Myös kameran maastouttamisessa on ongelmansa. Aukealla paikalla viritys voi olla huomiota herättävä tai sitten petoja karkoittava. Laitteen hinnaksi ilman työpalkkoja tuli vajaat tuhat markkaa, mutta tekniikassa on vielä kehittämistä.

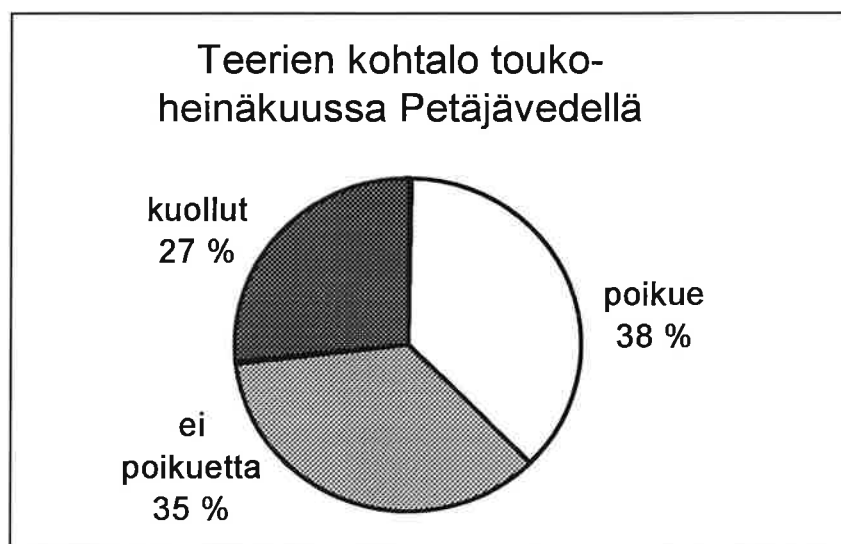
Kameralaitteita pesätuhojen aiheuttajien selvittämiseksi on olemassa. Ongelmana tässäkin tapauksessa on tutkimuksen rahoittaminen. Riittävän laajaan pesätuhotutkimukseen tarvittaisiin kymmeniä kameralaitteita, joko omia tai lainavehkeitä. Tutkimus tulisi tehdä parilla eri alueella ja sen tulisi kestää useita vuosia. Metsästyksessä ja riistanhoidosta kiinnostuneet rahoittajat, tässä olisi oiva sijoituskohde, joka toisi mainetta ja poikisi kerta heitolla uutta tietoa kanalintujen kannanvaihteluiden mekanismeista. Nykytekniikalla melko realistinen haaste, joka tulisi hoitaa pois päiväjärjestyksestä mitä pikimmin.

Kuva 1. Pienpetojemme saalisarviot 1970-luvulla ja 1990-luvulla Riistan jäljille -teoksen mukaan.

Kuva 2. Pienpetojemme kanta-arviot 1990-luvulla Riistan jäljille -kirjan mukaan.

Kuva 3. Naarasteerien kohtalo Petäjävedellä vuosina 1988-1997